

MARIO VARGAS LLOSA

Focul imaginației

CĂRȚI, SCENE, IMPRESII ȘI MUZEE

OPERA JURNALISTICĂ I
VOLUMUL 1

Traducere din limba spaniolă de
TUDORA ȘANDRU ANTONESCU

HUMANITAS
fiction

Cuprins

1. ARTA FICȚIUNII. DEZBATERI ȘI APROXIMĂRI

Literatura este foc	7
Despre literatura damnată. Trei exemple contemporane	13
O insurecție permanentă	26
Literatură și exil	30
Roman primitiv și roman de creație în America Latină	34
Întoarcerea Satanei	50
Arta de a minți	57
Minciunile adevărate	65
Teatrul ca ficțiune	68
Toate curve	72

2. CĂRȚI ȘI SCRITORI

Literatura franceză

Alain Robbe-Grillet și simulacrul realismului	81
Despre romanul <i>Mizerabilii</i>	90
Nathalie Sarraute și romanul modern	95
<i>Prometeu sau viața lui Balzac</i> (O biografie de André Maurois) . . .	103
Actualitatea lui Flaubert	107
Proust în fotografii	111
<i>Antimemoriile</i> lui Malraux	115
Emma Bovary și cărțile	119
Epitaf pentru Romain Gary	123
Bătrânelul cu monturi	126

Flaubert, contemporanul nostru	131
Victor Hugo. Oceanul	137
<i>Binevoitoarele</i>	143
Sub povara oprobriului	148
Condamnații	153
Măcelarul din Praga	157
Semiluna deasupra Senei	161
Literatura anglo-saxonă	
Hemingway. Un om de acțiune?	167
Un anarhist printre gentilemenii (Norman Mailer la Londra)	171
Un manifest în favoarea avangardei	175
Tânărul Faulkner	180
O vizită la Charles Dickens	184
Faulkner în Laberinto.	188
Koestler, disidentul.	192
<i>Întuneric la amiază</i>	197
Coșmar în Mexic	203
Arcadia și fântării	209
<i>1,984</i> . O confruntare	213
Tragicomedia unui evreu	218
Aveți grijă cu Elizabeth Costello!	223
Literatura latino-americană	
Poezia lui José Emilio Pacheco	231
<i>Paradiso</i> , de José Lezama Lima	236
Orașul recuperat	245
Un vrăjitor mayaș în Londra	253
<i>Un veac de singurătată</i> . Amadís în America	258
Carlos Fuentes la Londra	267
Șapte povestiri despre cataclism și poezie	272
Epopoea din <i>Grande Sertão</i> . Turnul Babel, sau manual de satanism?	277
Un francțiror liniștit.	283
Paradoxul lui Asturias.	295
Printre infanți defuncți.	299

Euclides da Cunha	304
Ángel Rama. Pasiunea și critica	308
Ficțiunile lui Borges	313
Trompeta din Deyá	326
Înainte de potop.	332
Plăceri ale necrofiliei.	337
José Donoso sau viața devenită literatură	343
Jorge Amado în paradis	348
Limbajul pasiunii	353
Neruda împlinește o sută de ani	359
Un om de litere	364
O femeie împotriva lumii.	369
Prietenia și cărțile	374
Jurnalism și creație. Plan american	378
Recitându-l pe Darío...	382
<i>Referințe</i>	387

**1. ARTA FICȚIUNII.
DEZBATERI ȘI APROXIMĂRI**

Literatura este foc¹

Acum aproximativ treizeci de ani, un tânăr care citise cu fervoare primele scrieri ale lui Breton murea în munții Castiliei, într-un spital de caritate, răpus de furie. Lăsa pe lumea asta o cămașă roșie și *Cinci metri de poeme* de o delicatețe vizionară fără seamăn. Avea un nume sonor și curtesc, de vice-rege, dar viața lui fusese stăruitor întunecată, nefericită cu obstinație. În Lima, a fost un provincial flămând și visător, care trăia în cartierul Târgului, într-un subsol fără lumină și, călătorind în Europa sau în America Centrală, nimeni n-a aflat de ce fusese dat jos de pe vapor, întemnițat, torturat, transformat într-o ruină vie. După moarte, nefericirea sa persistentă, în loc să înceteze, avea să atingă o încununare: tunurile Războiului Civil spaniol i-au ras mormântul de pe fața pământului, și, în toți acești ani, timpul i-a șters încetul cu încetul amintirea din memoria oamenilor care au avut norocul să-l cunoască și să-l citească. Nu m-ar mira ca vermina să fi dibuit exemplarele unicei sale cărți îngropate în biblioteci în care nu se duce nimeni, și că poemele lui, pe care nu le mai citește nimeni, să ajungă foarte curând să se prefacă în „fum, în vânt, în neant“, aidoma insolentei cămași roșii pe care a cumpărat-o ca să moară. Și totuși acest compatriot al meu fusese un vrăjitor plin de har, un magician al cuvântului, un temerar arhitect de imagini, un strălucit explorator al visului, un creator desăvârșit și tenace, care a avut luciditatea și nebunia necesare

1. Discurs rostit la Caracas, cu prilejul decernării premiului Rómulo Gallegos, la 11 august 1967. (N. a.)

pentru a-și asuma vocația de scriitor așa cum trebuie să fie: ca o zilnică și înverșunată jertfire.

Convoc aici, în această seară, tainica lui siluetă nocturnă, pentru a-mi conturba propria sărbătoare, această sărbătoare pe care, lucrând împreună, au făcut-o posibilă generozitatea venezueleană și numele ilustru al lui Rómulo Gallegos, căci atribuirea magnificului premiu creat de Institutul de Cultură și Belle Arte pentru un roman al meu, ca stimulent și provocare pentru romancierii de limbă spaniolă și ca omagiu adus unui mare creator latino-american, nu numai că îmi inspiră profundă recunoștință față de Venezuela, ci și, mai cu seamă, îmi sporește răspunderea de scriitor. Iar scriitorul, știți și dumneavoastră, este un veșnic conturbator al sărbătorii. Fantoma tăcută a lui Oquendo de Amat, așezat aici, lângă mine, trebuie să ne facă pe toți – dar, în special, pe acest peruan pe care l-ați scos din refugiul său din Valle del Canguro, de la Londra, și l-ați adus la Caracas, copleșindu-l cu prietenia dumneavoastră și cu onoruri – să ne amintim destinul sumbru care a fost, care este încă în atâtea cazuri, cel al creatorilor din America Latină. Este adevărat că nu toți scriitorii noștri au fost încercați de viață până la limita extremă ca Oquendo de Amat; unii au reușit să învingă ostilitatea, indiferența, disprețul țărilor noastre față de literatură, și au scris, au publicat, și chiar au fost citați. Este adevărat că nu toți au putut fi răpuși de foame, de uitare sau de ridicol. Însă acești fericiți sunt excepția. Ca regulă generală, scriitorul latino-american a trăit și a scris în condiții extrem de dificile, pentru că societățile noastre au pus în funcție un mecanism rece, aproape perfect, pentru a descuraja și ucide în el vocația. Această vocație, pe lângă faptul că e frumoasă, este acaparatoare și tiranică, și impune adepților ei o dăruire totală. Cum ar fi putut face din literatură un destin exclusiv, un militantism, cei care trăiau înconjurați de oameni care, în majoritate, nu știau să citească sau nu puteau cumpăra cărți, și unii, în minoritate, care nu aveau chef să citească? Fără editori, fără cititori, fără un mediu cultural care să-l încurajeze și să-l impună, scriitorul latino-american a fost un om care pornea la luptă știind din capul locului că avea să fie învins.

Vocația lui nu era acceptată de societate, ci abia tolerată; nu-i asigura traiul, făcea din el un producător mărunț și onorific. Scriitorul din țările noastre a trebuit să se dedubleze, să-și separe vocația de acțiunea de zi cu zi, să se multiplice în mii de ocupații care-i răpeau timpul necesar pentru a scrie și care, adesea, îi păreau respingătoare pentru conștiința și principiile lui. Căci, pe lângă faptul că nu accepta în sânul ei literatura, societatea noastră a promovat o neîncredere constantă față de această ființă marginală, puțin anormală, care se obstina, împotriva oricărei rațiuni, să exercite o ocupație ce se dovedea aproape ireală în circumstanțele Americii Latine. De aceea, zeci de scriitorii ai noștri au eșuat, și-au părăsit vocația ori au trădat-o, slujind-o doar pe jumătate sau pe ascuns, fără stăruință și fără rigoare.

Este însă cert că în ultimii ani lucrurile încep să se schimbe. Încetul cu încetul, pătrunde în țările noastre o atmosferă mai prietenoasă față de literatură. Cercurile de cititori încep să se lărgească, burghezia descoperă importanța cărților și faptul că scriitorii sunt ceva mai mult decât nebuni inofensivi, că au un rol de împlinit printre oameni. Dar atunci, pe măsură ce începe să i se facă dreptate scriitorului latino-american sau, mai degrabă, pe măsură ce începe să fie îndreptată inechitatea ce apăsa asupra lui, poate apărea o amenințare, un pericol diabolic de subtil. Aceeași societate care l-a exilat și izgonit pe scriitor poate crede acum că se cuvine să-l asimileze, să-l integreze, să-i confere un fel de statut oficial. De aceea trebuie să amințim societății noastre ce o așteaptă. S-o prevenim că literatura este foc, că ea înseamnă nonconformism și revoltă, că protestul, contradicția și critica sunt rațiunea de a fi a scriitorului. Să-i explicăm că nu există cale de mijloc; fie că societatea suprimă definitiv această facultate umană care este creația artistică și elimină o dată pentru totdeauna acest factor perturbator social care e scriitorul, fie că admite literatura în sânul ei și, în acest caz, nu are altă soluție decât să accepte un torent perpetuu de agresiuni, de ironii, de satire, care vor merge de la accidental la esențial, de la trecător la permanent, de la vârful piramidei sociale la baza ei. Așa stau lucrurile și nu există

scăpare: scriitorul a fost, este și va fi un nemulțumit. Nici un om satisfăcut nu e capabil să scrie, nici un om care e de acord cu realitatea, împăcat cu ea, nu și-ar asuma semeța nebunie de a inventa realități verbale. Vocația literară se naște din dezacordul unui om cu lumea, din intuirea deficiențelor, a hăului și zgurii din jurul său. Literatura este o formă de insurecție permanentă și nu admite cămășile de forță. Toate tentativele de a-i supune natura rebelă vor da greș. Literatura poate muri, dar nu va fi niciodată conformistă.

Numai dacă îndeplinește această condiție literatura este folositoare societății. Ea contribuie la perfecționarea umană, împiedicând marasmul spiritual, mulțumirea de sine, immobilismul, paralizia, vlăguirea intelectuală sau morală. Misiunea ei este de a agita, a neliniști, a alarma, a menține oamenii într-o permanentă nemulțumire față de ei înșiși; funcția ei este de a stimula fără răgaz voința de schimbare și de mai bine, chiar dacă, pentru asta, trebuie să folosească armele care rănesc cel mai tare. Este necesar ca toți să înțeleagă acest lucru o dată pentru totdeauna: cu cât sunt mai dure scrierile unui autor împotriva țării sale, cu atât mai intensă va fi pasiunea care îl leagă de ea. Fiindcă în domeniul literaturii violența e o dovadă de dragoste.

De bună seamă, realitatea latino-americană oferă scriitorului un adevărat festin de rațiuni pentru a fi un om nesupus și a trăi nemulțumit. Fiind societăți unde nedreptatea este lege, paradisuri de ignoranță, de exploatare, de inegalități strigătoare, de mizerie, de alienare economică, culturală și morală, ținuturile noastre tumultuoase ne oferă materiale exemplare pentru a arăta în ficțiuni, în mod direct sau indirect, prin fapte, visuri, mărturii, alegorii, coșmaruri sau viziuni, că realitatea este prost alcătuită, că viața trebuie să se schimbe. Însă în zece, cincisprezece sau cincizeci de ani, va sosi și în toate țările noastre, ca acum în Cuba, ora dreptății sociale, și întreaga Americă Latină se va emancipa de imperiul care o jefuiește, de castele care o exploatează, de forțele care azi o umilesc și o reprimă. Eu doresc ca această oră să vină cât mai curând și ca America Latină să pășească pentru totdeauna în spațiul demnității și în viața modernă, ca socialismul să ne elibereze de anacronismul nostru,

de groaza noastră. Dar când nedreptățile sociale dispar, nu înseamnă în nici un caz că a sosit pentru scriitor ceasul consimțirii, al subordonării sau al complicității oficiale. Misiunea lui va continua, va trebui să continue să fie aceeași; orice toleranță în acest domeniu constituie, din partea scriitorului, o trădare. În cadrul noii societăți, și pe drumul pe care ne vor proiecta fantasmale și demonii noștri personali, va trebui să continuăm, ca ieri, ca acum, să spunem nu, să ne revoltăm, să impunem să ni se recunoască dreptul de a fi de altă părere, arătând, în acest mod viu și magic, cum numai literatura o poate face, că dogma, cenzura, arbitrarul sunt și dușmanii mortali ai progresului și ai demnității umane, afirmând că viața nu este simplă și nici nu încapă în scheme, că drumul adevărului nu e totdeauna neted și drept, ci adesea sinuos și abrupt, demonstrând cu cărțile noastre, o dată și mereu, esențiala complexitate și diversitate a lumii și ambiguitatea contradictorie a faptelor omenești. Ca ieri, ca acum, dacă ne iubim vocația, va trebui să continuăm să purtăm cele treizeci și două de războaie ale colonelului Aureliano Buendía, chiar dacă suntem învinși în toate, cum s-a întâmplat cu el.

Vocația noastră a făcut din noi, scriitorii, profesioniștii nemulțumirii, cei care tulbură societatea, conștient sau inconștient, rebelii care au o cauză, răzvrățiții iredentiști ai lumii, insuportabilii avocați ai diavolului. Nu știu dacă e bine sau e rău, știu doar că așa stau lucrurile. Aceasta este condiția scriitorului și trebuie s-o revendicăm ca atare. În anii aceștia în care America Latină începe să descopere, să accepte și să promoveze literatura, trebuie să înțeleagă și amenințarea care o pândește, prețul scump pe care va trebui să-l plătească pentru cultură. Societățile noastre trebuie să fie în alertă: respins sau acceptat, criticat sau premiat, scriitorul care merită acest nume va continua să prezinte lumii spectacolul nu totdeauna plăcut al nimicniciei și chinurilor sale.

Acordându-mi acest premiu pentru care sunt profund recunoscător – pe care l-am acceptat, deoarece consider că nu-mi impune nici cea mai vagă umbră de compromis ideologic, politic sau estetic, și pe care alți scriitori latino-americieni, cu

o operă mai vastă și cu mai multe merite decât mine, ar fi trebuit să-l primească în locul meu (mă gândesc la marele Onetti, de exemplu, căruia America Latină nu i-a acordat încă recunoașterea cuvenită) și demonstrându-mi, de când am venit în orașul acesta îndoliat, atâta afecțiune, atâta cordialitate, Venezuela a făcut din mine un datornic copleșit. Singurul mod în care pot să-mi plătesc această datorie este să fiu, pe potriva forțelor mele, mai credincios, mai loial acestei vocații de scriitor care n-am bănuț niciodată că îmi va oferi o satisfacție atât de mare ca aceasta de astăzi.

Caracas, 11 august 1967

Despre literatura damnată. Trei exemple contemporane¹

Pentru scriitoriiamnați, literatura este o activitate fundamental autobiografică și, prin urmare, nu e vorba de creatori din punctul de vedere al materialului pe care-l furnizează. Ambiția lor cea mai importantă nu este să plăsmuiască ficțiuni pentru a obține un limbaj original, ci să recupereze cu ajutorul memoriei și al cuvintelor faptele vieții lor, pentru ca astfel să se justifice față de ei înșiși și față de societatea din care, cu sau fără motiv, se simt excluși. În schimb, realizează, de obicei, o enormă muncă de creație în privința formei. Este ca și cum, pentru a obține un limbaj original, ar pune în joc toate acele rezerve imaginative pe care n-au nevoie să le folosească în căutarea unui subiect și în inventarea unor personaje. Este simptomatic faptul că scriitori ca Henry Miller, Louis-Ferdinand Céline, Jean Genet și Jouhandeau sunt, în primul rând, mari prozatori.

Motivele care îl determină pe un scriitor să aleagă un anumit gen sunt legate strâns de viața lui. Scriitoriiamnați sunt, îndeobște, oameni de la marginea societății în care trăiesc, neintegrați în ea, fascinați de singularitatea propriei existențe. Individualiști, solitari, insolența lor nu are limite și se comportă de obicei ca niște rebeli (așa și sunt de fapt, întrucât atentează la legea fundamentală a urbei, acceptarea vieții în comun), dar cărțile lor sunt arareori astfel. Ei nu cer ca societatea să îndrepte aceste tare și nedreptăți cărora le sunt victime sau exemple, nu reclamă o ordine nouă, mai bună decât cea

1. Prima versiune a acestui text s-a publicat în 1964, cu titlul *Literatura confidențială*, și ulterior a fost reelaborată pentru revista *Marcha* – text pe care-l oferim aici. (N. ed.)

actuală. Motivul este foarte simplu: într-o ipotetică societate perfectă n-ar domni decât binele și n-ar fi loc pentru ei, care au ales o dată pentru totdeauna să întruchipeze răul. Așa precum diavolul, ca să existe, are nevoie să existe Dumnezeu, ei și-au legat soarta, în chip iremediabil (și tragic), de lumea pe care o urăsc. În câteva pagini admirabile din *Saint Genet, comédien et martyr*, Sartre a explicat acest curios mecanism care transformă victimele în complici ai călăilor și face, de pildă, ca elementele cele mai afectate de regimul stabilit – lumpenii, delincvenții – să-l accepte și să fie ostili față de orice schimbare. Probabil că tezele lui Georges Bataille, conform cărora literatura este o reprezentare simbolică a răului, nu sunt convingătoare în totalitate. Dar sunt valabile în cazul acestor autori. (Pentru Bataille, răul nu are un conținut religios, ci social: desemnează ceea ce scapă normei acceptate de comunitate, ceea ce atentează la rațiune).

În literatura franceză și în cea engleză abundă cazurile de scriitoriamnați. În literatura spaniolă și în cea latino-americană, în schimb, sunt puțini, și nu există nici măcar unul, printre aceste excepții, a cărui operă să aibă o importanță estetică majoră. La prima vedere, s-ar putea crede că acest gen de literatură autobiografică este atât de crud, atât de îndrăzneț, încât nu a apărut în Spania din cauza cenzurii, mai severe aici ca în altă parte. Însă cenzura nu a fost un obstacol, în diferitele epoci ale istoriei spaniole, în calea proliferării operelor obscene și înșesate de atrocități. De altfel, scriitorul damnat nu se teme de cenzură; dimpotrivă, o sfidează: este un stimulent pentru el. Puritana Anglie a fost leagănul lui John Cleland și al lui Frank Harris. În realitate, acest gen de literatură nu s-a dezvoltat în Spania nu din cauza caracterului său îndrăzneț, ci mai curând pentru că este confidențial. Nici scriitorii spanioli, și nici cei latino-americani nu-și scriu de obicei confesiunile. Iar puținii care au lăsat o autobiografie fie au fost la fel de laconici ca Ricardo Palma (*Boema de pe timpul meu* ne dezvăluie la urma urmei mai multe despre prietenii lui Palma decât despre el), fie la fel de evident evazivi ca Pio Baroja, care, în excelentele sale memorii, nu se arată niciodată în întregime. Această discreție, această rezistență pudică de a se face cunoscut a scriitorului de limbă spaniolă este